

Câu lạc bộ thơ
TÂN HÌNH THỨC

VẬN ĐỘNG SÁNG TÁC VÀ THẢO LUẬN

Thơ • Chủ trương Khế Iêm • Tháng 06 năm 2023 • Năm thứ 2 • Phụ bản đặc biệt
Email: tapchitho22@gmail.com

NHỮNG TÌNH HUỐNG MỚI

THƠ MỸ MỘT THỜI ĐÁNG NHỚ

Tranh Bùi Chát

Lời Tòà Soạn

Thơ Mỹ / Một Thời Đáng Nhớ! Sao lại có một tuyển tập đặc biệt vào lúc này? Đó cũng là sự tình cờ, kết nối một thời gian dài chuyển dịch sang tiếng Việt. Quay lại một thời quá khứ, như chúng ta biết, nước Việt chịu sự đô hộ 100 năm của Pháp, và trong thời gian đó, giới trí thức và nghệ sỹ đều tốt nghiệp qua nền giáo dục Pháp, cho nên ảnh hưởng rất nhiều trong sáng tác từ thơ, nhạc, hội họa. (Ngay cả chữ quốc ngữ là một thứ chữ được xây dựng theo nguyên tắc ghi âm bằng chữ Latin. Vào thế kỉ XVII, một số giáo sĩ Pháp dùng vào việc ghi âm tiếng Việt, tạo ra một thứ chữ thuận lợi hơn đối với mục đích truyền đạo.)

Trước hết là *Thơ Mới*, khởi đầu từ thập niên 1930s, tạo nên dòng thơ vần điệu hay nhất trong thơ Việt. Cho đến 30 năm sau, 1960s, chuyển sang thơ tự do. Cả hai đều ảnh hưởng từ nền văn hóa Pháp, vì tất cả các họa sỹ và những nhà thơ nổi tiếng đều học tốt nghiệp từ các trường Pháp. Đến 30 năm sau, vào thập niên 1990s, ảnh hưởng của văn hóa Pháp tiêu biểu cho phương Tây một thời không còn nữa, và văn hóa Mỹ, đặc biệt là ngôn ngữ Anh, trở thành nền văn hóa thế giới, tạo nên dòng thơ Tân hình thức Việt. Nhiều nhà thơ thế giới làm bằng tiếng Anh, nên tuyển tập “Thơ Mỹ / Một Thời Đáng Nhớ”, chữ *Thơ Mỹ* tiêu biểu cho tiếng Anh, còn *Một Thời Đáng Nhớ* là một thời xuất hiện những nhà thơ nổi tiếng mang tính sáng tạo. Điều này cũng tương tự như thơ Việt, đặc biệt vào thập niên 1960s, cả miền Bắc lẫn miền Nam.

*

Trở lại với hội họa, ở miền Nam, những họa sỹ nổi tiếng nhất là họa sỹ Duy Thanh và Thái Tuấn, ảnh hưởng từ hội họa Pháp nhưng họ lại tạo ra một loại hội họa riêng của Việt Nam. Còn họa sỹ Phạm Tăng tiêu biểu cho dòng thơ Trừu tượng nổi tiếng ở Ý và Pháp, với bức tranh *Vũ Trụ*, được giải thưởng Unesco, năm 1967. Ngay cả thơ, nhà thơ Thanh Tâm Tuyền ảnh hưởng từ dòng thơ siêu thực Pháp, nhưng ông lại tạo ra một loại thơ tự do độc đáo của thơ Việt. Trong những số báo *Thơ* trước đó tôi đã từng tưởng niệm tới họa sỹ Thái Tuấn, Duy Thanh, và họa sỹ Phạm Tăng cũng được tưởng niệm bây giờ với báo *Thơ* số 8, khi tôi nhận được bài viết về ông.

Đối với phương Tây, đặc biệt là Mỹ, vào thế kỷ 20, dù là thơ hay hội họa cũng vẫn qua những trường phái. Cho đến qua năm 2000 chỉ tùy vào cá nhân. Đề cập tới hội họa thì quá nhiều phong cách.

Trong số báo này, chúng ta sẽ thấy có một họa sỹ trẻ ở một thời đại sau được nhiều người quan tâm tới, qua một số bài viết về họa sỹ Bùi Chát. *Tạp chí Thơ* số 26, mùa Xuân 2004, cũng đã từng đăng 12 bài thơ của Bùi Chát, trong đó có bài thơ *Mở Miệng*.

NHỮNG TÌNH HUỐNG MỚI TRONG NGÀY CUỐI CÙNG CỦA NĂM CŨ

Nguyễn Thị Từ Huy

Ngày 31/12/2022 khép lại một năm với “Những tình huống mới”, bộ tranh mới của Bùi Chát, được trưng bày tại Lele Atelier, An Phú, Sài Gòn.

Đôi khi, tôi muốn đến sống ở một đô thị nhỏ, yên tĩnh hơn, trong lành hơn, hoặc cũng có thể về lại quê nhà. Nhưng tôi biết rằng, ít nhất là lúc này, tôi chưa thể rời xa Sài Gòn. Bởi, bên cạnh sự ồn ào, bụi bặm, quán nhậu, kẹt xe, ngập nước, đất đỏ ..., Sài Gòn căn bản được đặc trưng bởi sự giàu có về tinh thần, về các hoạt động văn hóa, nghệ thuật, học thuật. Ngày tranh của Bùi Chát là một trong những biểu hiện của sự phong phú đó. Thành phố này luôn làm ta bất ngờ vì những bí ẩn và năng lực tạo tác của nó.

Chọn ngày cuối cùng của năm để mở ra “Những tình huống mới” hẳn không phải là một lựa chọn ngẫu nhiên của tác giả. Quả thực, thời gian được sử dụng như là một phần của cuộc trưng bày tác phẩm nghệ thuật. Đưa thời gian vào trong kết cấu của một triển lãm, không phải lúc nào cũng có thể làm được như vậy.

Không gian trưng bày cũng phá lệ bởi trạng thái thô sơ, không chăm chút, không trau chuốt, trái ngược với không gian nghệ thuật theo chuẩn thông thường. Có đất cát và vẻ nhám nhòe của những bức tường gạch cũ cùng những tấm tôn đặt đó đây. Một cái cây mọc giữa sân, thân ngã dài trên mặt đất để vươn tới và vượt qua tường. Hoàn toàn tự nhiên.

Lựa chọn về thời gian và không gian phù hợp với các ý tưởng của tác giả về nghệ thuật tình huống. Thiên nhiên dường như ưu ái thêm khi tặng cho họa sĩ một ngày không mưa, nắng nhẹ, hơi thoảng heo may như mùa thu Hà Nội, để có thể bày tranh giữa trời.

Bùi Chát, cùng với Lý Đợi và các thành viên nhóm *Mở Miệng*, là những người có ý tưởng lập thuyết cho sáng tạo. Lập thuyết theo nghĩa là tạo ra một trường phái riêng, *Mở Miệng* thực hành theo khuynh hướng mà các tác giả của nó gọi là “Thơ rác”. Và hiện nay, dễ dàng nhận thấy rằng Bùi Chát đang nỗ lực lập thuyết cùng với ý tưởng về hội họa tình huống, cái tên đầy đủ mà anh đặt cho nó là “Hội họa ứng biến tình huống”.

Bùi Chát gói hội họa tình huống vào 39 đặc điểm được giới thiệu cùng với những bức tranh trưng bày trong ngày 31/12/2022 vừa qua. Trong đó có thể kể những lập ngôn của họa sĩ về các đặc điểm trọng tâm sau đây:

– “Hội họa Tình huống không bắt đầu và kết thúc bằng các ý tưởng, mà chỉ bắt đầu và kết thúc bằng các tình huống và cách ứng biến/ ứng xử tình huống”

– “Đối tượng của Hội họa Tinh huớng không gì khác ngoài tinh huớng hội họa. Các nghệ sĩ không mô tả, thể hiện, phản ánh, hoặc hướng đến đối tượng; mà chỉ có thể xử lý/ứng biến/ ứng xử với đối tượng”

– “Các nghệ sĩ không chuẩn bị trước mỗi khi thực hành. Hội họa Tinh huớng bắt đầu bằng sự trống không và kết thúc bằng một sự trống không khác. Nhưng đầy thỏa mãn”

– “Nghệ sĩ, cần thiết có thể phá vỡ hầu hết các nguyên tắc của hội họa, nếu biết tuân thủ logic của tinh huớng”

– “Vấn đề là chúng ta không thể nào bình đẳng trước cái đẹp, mà chỉ có thể bình đẳng trước các tinh huớng”

Hội họa của Bùi Chát quả thực đặt người xem trước một sự xóa bỏ ý tưởng. Gần như không thể nhìn thấy những ý tưởng cố định có thể được gợi ý từ các bức tranh. Và người ta cũng không thấy quá trình chuẩn bị cho mỗi tác phẩm. Màu dường như được quét lên vải theo một cách thức như thế, tự phát, tại thời điểm vẽ. Điều này có thể khiến cho những người đam mê các ý tưởng sâu sắc cảm thấy hụt hẫng khi đứng trước tranh. Bố cục cũng bị xóa bỏ. Những người yêu thích bố cục cũng có thể sẽ tuột nút vì sự nhập nhằng của đường nét và các khối màu, không theo một cấu trúc tạo nghĩa nào. Điểm nhấn chính của tác giả là trải nghiệm tự do cả trong công việc sáng tạo lẫn trong hoạt động thưởng thức tác phẩm. Đồng thời trạng thái vô tổ chức của bức tranh cùng với các mảng màu đôi khi vụng về khiến cho có thể hình dung tác giả trong trạng thái bị xâm chiếm bởi một cái gì tuôn trào, mạnh mẽ, không kiểm soát được.

Marguerite Duras nói: “Khi ta lôi từ trong mình ra cả một cuốn sách ...”. Có thể nói tương tự như vậy về Hội họa tinh huớng của Bùi Chát rằng, tác giả đã lôi cả bức tranh ra khỏi mình, nhưng không định nghĩa cả mình lẫn bức tranh. Màu sắc cứ như đập thẳng lên tole một cách thiếu chủ ý, đúng như tác giả viết, đó là “một dạng hội họa không chủ đích”. Và tác giả đang ở trong thời kỳ đầy đam mê và bị thúc đẩy một cách mạnh mẽ bởi tính không chủ đích này. Bằng chứng là anh đã làm việc không mệt mỏi và không nghỉ ngơi, kể từ lần triết lãm trước, mới cách đây vài tháng, để cho ra một loạt tác phẩm mới này.

Điều mong chờ, ở những khán giả khó tính, là, cùng với ý niệm về “tinh huớng” và “ứng biến”, tranh của Bùi Chát sẽ đạt tới mức độ điều luyện và hoàn hảo trong họa pháp. Và dù rằng họa sĩ từ chối ý tưởng, để đặt trọng tâm vào độ không của vẽ, tức là không có gì ngoài việc “bắt đầu và kết thúc của các tinh huớng”, thì, mỗi tinh huớng vẫn cần phải là một tinh huớng, nghĩa là phải phân biệt với những tinh huớng khác. Vì thế, người xem vẫn chờ đợi có thể gọi tên các tinh huớng khác nhau. Nếu mọi tinh huớng đều chỉ là một tinh huớng, không có gì xác định bản sắc riêng của các tinh huớng khác nhau, thì có vẻ như tinh huớng vẫn chưa trở thành tinh huớng.

Bùi Chát đã tự vạch cho mình một con đường riêng, một thử nghiệm về ý niệm ứng biến và tinh huớng. Và như ta thấy trong phần lập ngôn của họa sĩ: anh đang ở giai đoạn đầu tiên đầy đam mê của một người khám phá nghệ thuật và khám phá chính mình thông qua nghệ thuật. Và nghệ thuật, như chúng ta biết, rất khắc nghiệt chính trong tính chất trò chơi của nó. Bùi Chát có cả tương lai phía trước để chinh phục thế giới nghệ thuật khắc nghiệt đó cùng với khán giả khó tính của nó, trong cuộc chơi đầy ngẫu hứng của mình.

DỊ NHÂN THƠ

Trần Hòa

GD&TĐ – Là một thi sĩ với những câu thơ rất “dị”, rồi bỗng dung ngưng làm thơ chuyên sang làm sách. Rồi lại bỗng chốc, người ta thấy một Bùi Chát mở triển lãm tranh.

Với văn chương, tên tuổi Bùi Chát đã quá quen thuộc, anh tên thật là Bùi Quang Viễn, sinh năm 1979 tại Hồ Nai (Biên Hòa – Đồng Nai). Bùi Chát từng học văn chương và ngành luật, sau đó ra làm thơ và làm xuất bản. Những câu thơ rất lạ và rất “dị” của anh từng một thời gây tranh cãi về tính thơ và tính chính thống.

Nhà thơ vẽ ứng tác

Bạn bè giới văn chương biết đến một Bùi Chát rất “độc và lạ”, họ gọi anh là “dị nhân thơ”. Đề ra một tập thơ, Bùi Chát ấn định hẳn một khoảng thời gian như một sự bắt buộc, rồi sau đó chuyên tâm sáng tác cho bằng xong mới thôi.

Thơ của Bùi Chát từng nhiều lần gây sóng gió trên văn đàn. Người nói đó là thơ, người phủ định. Thậm chí, có người quy kết anh là “kẻ phá thơ”, lại có người tôn vinh Bùi Chát là “thánh thơ”.

Bùi Chát ít quan tâm đến lời khen tiếng chê. Anh cho rằng, bình luận là quyền của người khác. Không chỉ vì tiếng khen mà thêm vui, cũng không vì lời chê mà phải buồn. Anh nghĩ đến công việc của nghệ sĩ, đó là sáng tạo – dù với bất kỳ chất liệu gì.

Không ngại ngần “nảy” tứ từ ý thơ người khác, miễn sao thấy hay và vui: “Thêm một chiếc răng rụng/ Thế là thành rụng răng”, hoặc: “Nhớ mày châm điều thuốc/ Cháy rùng!! Làm sao đây ...?”, và: “Anh gặp lại em, em gặp lại anh/ Nhớ ngày xưa hai đứa cùng vui vẻ/ Sao giờ gặp nhau em lại muốn đẻ”.

Cứ thế, những tập thơ tếu táo có, nghiêm chỉnh cũng nhiều, cứ sồn sồn như gà đẻ trứng. Rồi bỗng dung: “Ngâm thơ gây đàn không còn vui nữa”, Bùi Chát nghĩ làm thơ chuyên sang làm sách.

Và cứ thế, trong một vài bất ngờ, giới văn nghệ lại thấy anh đi mua bột màu, giấy vẽ. Họ ngỡ, Bùi Chát mua giúp vợ. Cho đến những ngày nóng như đổ lửa giữa tháng 7/2022 – triển lãm cá nhân “Improvisation” (Ứng tác) ký tên Bùi Chát ra đời.

Tại không gian nghệ thuật Alpha Art Station (271/5 Nguyễn Trọng Tuyển, Phú Nhuận, TPHCM), triển lãm thu hút đông đảo văn nghệ sĩ, các nhà phê bình hội họa tìm đến, vừa để chúc mừng một nhà thơ vẽ tranh, vừa để tìm những kẽ hở ngổ ngẩn của một kẻ yêu thơ dám “đâm ngang” sang vẽ vờ.

Ấy vậy mà sau khi ngắm những nét dọc ngang trên tranh Bùi Chát. Ngô Kim Khôi – nhà nghiên cứu lão làng và Lý Đợi – nhà phê bình khó tính xứ Quảng lại hết lời khen ngợi. Hội họa tình huống:

“Không giống nhiều văn nhân băng ngang vào hội họa, thường vẽ theo lối tượng trưng hay biểu hiện. Bùi Chát nghiêng hẳn theo hướng trừu tượng – đòi hỏi sự tinh tường và tinh tế trong dụng ngôn hội họa. Và hầu hết tranh tôi đã xem đều thực sự là những tác phẩm đẹp với phong cách lyrical abstraction rất riêng” – Giám tuyển, nhà phê bình Nguyễn Hưng.

Bùi Chát bảo: “Hội họa tình huống không bắt đầu và kết thúc bằng các ý tưởng, mà chỉ bắt đầu và kết thúc bằng các tình huống và cách ứng biến – ứng xử tình huống. Đối tượng của hội họa tình huống không gì khác ngoài các tình huống hội họa. Các nghệ sĩ không mô tả, thể hiện, phản ánh, hoặc hướng đến đối tượng – mà chỉ có thể xử lý, ứng biến, ứng xử với đối tượng”.

Nhà phê bình Lý Đợi cho rằng, với nhiều người việc nhà thơ Bùi Chát vẽ tranh là chuyện khá bất ngờ. Bời đơn giản, bản tính anh vốn kín đáo, ít tương tác nên dù đã vẽ vài trăm tranh, cũng chẳng mấy người biết.

Từ hơn 15 năm trước, cùng với các thi sĩ Trần Tiến Dũng, Khúc Duy ... Bùi Chát đã mày mò, thể nghiệm thoải mái với việc vẽ tranh cùng các vật liệu, ngôn ngữ “phản trường quy”.

Nhưng vì thơ và các công việc xuất bản chiếm nhiều thời gian nên việc vẽ tranh của Bùi Chát đôi khi phải dừng lại, hoặc tạm bị che khuất.

Hai năm Covid-19 vừa qua, Bùi Chát đã trở lại mạnh mẽ cùng việc sáng tạo hội họa. Gần 30 tác phẩm trong triển lãm đầu tay này được giám tuyển Nguyễn Hưng chọn lựa từ hàng trăm tác phẩm đã hoàn thành của Bùi Chát.

“Cũng như thơ, với nhiều tìm tòi thể nghiệm và pha trộn, trong tranh dù chọn hội họa tình huống, nhưng bản sắc pha trộn – tìm tòi của Bùi Chát vẫn vậy. Về ngôn ngữ, chúng ta có thể thấy chủ đạo là trừu tượng trữ tình (lyrical abstraction), nhưng bảng màu thì phảng phất chất dã thú (fauvism), còn tinh thần sáng tác thì pha trộn giữa ngẫu biến (fluxus) và đa đa (dadaism)”, ông Lý Đợi cho hay.

Là bạn của Bùi Chát, đến xem tranh – chuyên gia khảo cổ học Nguyễn Khắc Hậu nói rằng: “Từ góc độ nghề nghiệp khảo cổ, tôi nghiệm ra con người biết vẽ hình trước khi biết viết chữ, trẻ em tập vẽ trước khi tập viết.

Vẽ là thể hiện mình một cách bản năng nhất, vì ngôn ngữ chữ viết dẫu sao vẫn là một kiểu “quy ước” của xã hội. Các nhà thơ, từ việc sử dụng ngôn ngữ chuyên sang, trở lại với “bản năng” vẽ để thể hiện mình, có lẽ là điều không khó hiểu”.

Khoảng chục năm nay, không ít nhà thơ cao hứng cảm cộ được công chúng cổ vũ nồng nhiệt như Lê Thị Kim, Nguyễn Quang Thiều, Đoàn Lê, Bùi Chí Vinh ... Bây giờ lại có thêm Bùi Chát ứng tác trừu tượng. Các bức tranh được bày biện trong triển lãm, khiến người xem có thể thấy tác giả đã có sự chiêm nghiệm đủ sâu và rộng đối với nghệ thuật trừu tượng.

Có thể thích hay không thích, đồng ý hay phản đối thì với triển lãm lần này, Bùi Chát đã tự xác lập được cho mình một lãnh địa – lãnh địa trừu tượng. Ở đó, nghệ sĩ tự mình làm thượng đế để đưa ra tình huống và xử lí nó trong tâm cảnh.

Ngắm những bức vẽ trừu tượng dọc ngang đầy công lực, không thể gọi Bùi Chát là nhà thơ vẽ tranh. Bởi những tác phẩm ấy được thành hình từ những nhát cộ hàn lâm đầy cuốn hút.

Giới Thiệu
THƠ MỸ MỘT THỜI ĐÁNG NHỚ

Khế Iêm

Được sự đồng ý của nhà thơ Mark Jarman, đồng biên tập (với David Mason) tuyển tập “Rebel Angels: 25 Poets Of The New Formalism” (Những Thiên Thần Nổi Loạn: 25 Nhà Thơ Tân Hình Thức) do Story Line Press xuất bản năm 1998. Tôi xin giới thiệu với bạn đọc một số bài thơ dịch, trích trong tuyển tập này. Trong tuyển tập cũng có sự đồng ý của Mark Jarman và những nhà thơ tự do, đặc biệt có 4 nhà thơ thường liên lạc với tôi qua tờ báo song ngữ Poetry Journal In Print (2016 – 2020). Đó là Frederick Turner, Frederick Feirstein, Tom Riordan, Dana Gioia ... và gửi những tác phẩm thơ nổi tiếng tặng tôi, như *Dark Energy, New and Selected Poems, Fathering 3* cuốn của Frederick Feirstein; *99 Poems, New & Selected, Studing With Miss Bishop, The Ballad of Jesus Ortiz* 4 cuốn của Dana Gioia; *Strange Seasons* của Stanley H. Barkan; *The Brittle Sea* của Paul Henry ....

“Những Thiên Thần Nổi Loạn” là dòng thơ thơ Tân hình thức Mỹ đầu tiên, hồi phục lại thể luật (cũng giống như thơ vần điệu Việt), quan trọng hơn, hồi phục lại nhịp điệu thơ đã mất sau một thời kỳ dài của thơ tự do. Những bài thơ trong tuyển tập vì thế, bao gồm những bài thơ thể luật, có *vần* và *không vần*. Khi dịch, tôi vẫn giữ nguyên số âm tiết của dòng thơ (10 hoặc 8 âm tiết), tương đương với số chữ trong thơ Việt, và *không vần*. Bởi vì hình dạng đều đặn của dòng thơ, tạo tâm lý thoải mái khi đọc, không bị cảm giác vướng mắt vì dòng dài ngắn như thơ tự do.

Nhịp điệu ròn rã và nghệ thuật ngôn từ của ngôn ngữ tiếng Anh, *không nhán, nhán*, do thể luật tạo ra, dĩ nhiên, khi chuyển qua tiếng Việt, chúng ta cần đọc chậm từng chữ, để tiếp thu ý tưởng. Nhờ vậy, dù là thể luật hay tự do, qua bản dịch, có nhiều cái hay, lạ lẫm, không kém phần mơ mộng, chẳng khác gì một dòng thơ mới.

Qua dạng thơ song ngữ, bạn đọc có thể đọc trực tiếp nguyên bản tiếng Anh để nghe âm thanh nhịp điệu và thưởng thức nghệ thuật sử dụng ngôn ngữ thơ (là một yếu tố quan trọng), cũng như bản dịch tiếng Việt. Dĩ nhiên, người đọc cần phải am hiểu tiếng Anh, để có được niềm vui và hứng khởi.

Riêng về phần thơ tự do, bao gồm những nhà thơ quen biết khi tôi tham gia “Poetry Circle Forum” trên online, với những bài thơ *The Black Cat* (Con Mèo Đen), *Coffee* (Cà Phê), *Open-Air Market* (Chợ Trời) ... vào tháng 12 năm 2007. Và lúc làm tờ song ngữ *Poetry Journal In Print*, tôi nhận được sự tham gia của những nhà thơ nổi tiếng Mỹ, và họ gửi sáng tác tới để dịch sang tiếng Việt. Tất cả những bản dịch đều đã đăng trên tờ báo song ngữ.

Tổng kết: Gồm 240 bài thơ tiếng Anh, Mỹ và thế giới, với 18 tác giả thơ thể điệu (traditional verses) và 40 tác giả thơ tự do (free-verses).

Thơ Mỹ sau gần nửa thế kỷ với những trường phái thơ tự do, đến cuối thập niên 1980s, chuyển qua thể luật, với trường phái thơ Tân hình thức. Sau đó, thơ không còn trường phái nào nữa, ngoài thể luật và tự do, ai muốn làm gì thì làm, với ngôn ngữ đời thường và ý tưởng liên lạc, nổi

lên tâm tư của người làm thơ, dù là phương Đông hay phương Tây, vẫn có những điểm giống nhau, tuy rằng, mỗi nền văn hóa mỗi khác.

Nói chung, dịch thơ từ tiếng Anh qua tiếng Việt là điều rất khó, đòi hỏi nhiều công sức. Dịch, không hề dịch nghĩa chữ mà dịch ý nghĩa của bài thơ. Vì vậy, bản dịch tiếng Việt giúp bạn đọc quan tâm tới thơ Mỹ, hiểu ý nghĩa của ngôn ngữ thơ. Trong chiều hướng thơ quay về đời sống, ngôn ngữ thơ khó nắm bắt vì nhà thơ thường hay sử dụng ngôn ngữ trần trụi của đường phố với những tiếng lóng, đặc ngữ, và cả những ẩn dụ về văn hóa, xã hội, lịch sử ... Và như thế người dịch cần liên hệ và trao đổi với tác giả để tìm ra ý nghĩa chính xác của bài thơ, vì có nhiều bài thơ, ý nghĩa ở đằng sau những con chữ. Người đọc thơ, phải đọc chính nguyên bản tiếng Anh nhiều lần trước khi đọc qua phần dịch tiếng Việt. Đọc nguyên bản để lắng nghe âm thanh và nghệ thuật của ngôn ngữ và đọc bản dịch tiếng Việt để nắm bắt ý thơ. Lúc đó mới hoàn tất qui trình đọc và người đọc sẽ thưởng thức bài thơ một cách toàn vẹn.

Vai trò của người dịch trở nên quan trọng vì những nhà thơ Việt và Mỹ đều mong ước có được những người đọc khác ngôn ngữ và văn hóa. Đó là một nhu cầu mới xuất hiện, bất ngờ và ngạc nhiên. Như nhà thơ Mỹ Frederick Turner, trong một email, đã bày tỏ, “Đây là thời điểm thích hợp cho cuộc gặp gỡ thật sự giữa những nhà thơ Việt và Mỹ, kết hợp bởi thảm họa đã được chia sẻ và, tôi tin, một chủ nghĩa nhân văn sâu xa có nền tảng và tính lạc quan.” Như vậy, tuy thơ không thể dịch, nhưng vẫn cần dịch, chỉ có điều là phải dịch và đọc thơ dịch như thế nào để có hiệu quả nơi người đọc.

Đối với thơ song ngữ Anh và Việt, một lợi ích không nhỏ đối với người đọc và những nhà thơ Việt, là sẽ học hỏi thêm, không những về ngôn ngữ và văn hóa, mà còn tiếp thu được cách làm thơ, nhận ra sự khác biệt giữa hai dòng thơ, học hỏi kinh nghiệm của những nhà thơ Mỹ và làm giàu cho thơ Việt. Thơ song ngữ, không chỉ những bạn trẻ ở Việt nam đọc mà ngay cả những bạn trẻ Việt nam ở Mỹ cũng đọc, nếu họ muốn trau dồi thêm tiếng mẹ đẻ. Đọc song ngữ là một tiến trình hỗ trợ, qua bản chính, người đọc có khuynh hướng đi tìm bản dịch và ngược lại qua bản dịch người đọc sẽ quay lại đọc bản chính. Trong thời đại Internet, có lẽ, thơ đang là một phương tiện ngắn gọn và trực tiếp để tìm hiểu ngôn ngữ và văn hóa giữa các sắc dân. Thế giới đang thu nhỏ và mỗi nền văn hóa là những người anh em, cùng một mẹ nhân loại, cần chia sẻ và cảm thông, chung sống trong an bình và làm cuộc đời thêm hương sắc.

Thơ là một kỹ năng (craft), bởi đó là nghệ thuật của con người. Và để đạt tới kỹ năng, phải nắm bắt và lắng được thứ âm thanh tinh tế của ngôn ngữ, vì vậy mà những nhà thơ thật sự thì hiếm hoi, nói như Charles Bukowski, “Thượng đế đã sinh ra rất nhiều nhà thơ nhưng lại rất ít thơ”. Điều kỳ dị là sự thực hành và tinh thông kỹ năng thường bị coi là gò bó. Người làm thơ thỉnh thoảng được khuyên là đừng bận tâm tới luật tắc, điệp vận hay hình ảnh vì chúng không tự nhiên. Dĩ nhiên, chúng không tự nhiên nếu chúng ta không làm chúng thành tự nhiên. Trong tất mọi ngành nghệ thuật, người nghệ sĩ phải học kỹ thuật (technique) để có kỹ năng, có khi phải học cả đời, tại sao thơ lại khác với những ngành khác? Âm nhạc, kịch nghệ, cải lương không những người sáng tác mà các nghệ sĩ trình diễn đều phải học kỹ năng, chỉ có thơ là không. Và nếu nhà thơ không chinh phục được kỹ thuật, thì làm sao trở thành nhà thơ? Một người mới tập đánh dương cầm, sẽ cho những âm thanh chỏi tai, và người nghe cho rằng nó không tự nhiên. Như vậy trong nghệ thuật, kỹ năng là tự nhiên thứ hai (second nature), và những nhà thơ bậc thầy, chúng ta đọc tưởng như không có kỹ năng, nhưng thật ra họ đã đạt tới trình độ có khả năng dấu đi kỹ năng. Kỹ năng tạo thành bởi luật tắc, và luật tắc là hạt giống mạnh mẽ, xác định

trên con đường đầy cái vỏ trứng để bước vào đời sống. Hình như trong sâu thẳm, mọi thứ đều trở thành luật lệ.

Cuối cùng, thơ Mỹ, dù là thể luật hay tự do, ý tưởng liền lạc cũng giống như thơ Tân hình thức Việt.

Ghi chú

Tuyển tập song ngữ: AMERICAN POETRY | A MEMORABLE TIME (*THƠ MỸ | MỘT THỜI ĐÁNG NHỚ*), 700 trang, chuẩn bị in thành sách vào tháng Tư năm 2023. Mục đích gửi tặng những giới chức dạy tiếng Anh làm tài liệu và những bạn đọc quan tâm tới ngôn ngữ tiếng Anh (của Mỹ). Để có được cuốn sách in, xin quý vị liên lạc qua email:

Bùi Quang Viễn <domino.dominobooks@gmail.com>

Phạm Quyên Chi <phamquyenchi.pc@gmail.com>

Sau đây là một số bài thơ dịch trong cuốn sách

Sydney Lea

THE WRONG WAY WILL HAUNT YOU

(Shouting a hound)

Spittle beads as ice along
her jaw on this last winter day.
And when I lift her, all her bones
are loose and light as sprigs of hay.

For years her wail has cut the woods
in parts, familiar. Host of hares
have glanced behind as she ploughed on
and pushed them to me unawares.

Now her muzzle skims the earth
as if she breathed a far dim scent,
and yet she holds her tracks to suit
my final, difficult intent.

For years with gun in hand I sensed
her circle shrinking to my point.
How odd that ever I should be
the center to that whirling hunt.

ĐIỀU KHÔNG HAY THƯỜNG ĐẾN

(Tiếng kêu một con chó săn)

Những hạt nước dãi như băng giá dọc
theo quai hàm con chó săn vào ngày
cuối đông. Và khi nhấc lên xương cốt
nó lỏng lẻo và nhẹ như một cọng

cỏ khô. Suốt năm tiếng kêu quen thuộc
của nó đã cắt khu rừng thành từng
phần. Bầy thỏ liếc nhìn phía sau không
biết nó đã rẽ và đẩy chúng tới

tôi. Bây giờ mõm nó là đà dưới
mặt đất, như thể sự thánh mũi của
nó đã lờ mờ xa, và lúc này
ý định giữ vòng săn đáp ứng mục

tiêu với nó là khó. Suốt năm, với
cây súng trong tay tôi có cảm giác
nó đã bắt đầu già. Tôi chưa bao
giờ trông chờ tôi là trung tâm cuộc

* Sydney Lea is an American poet, novelist, essayist, editor, and professor, and was the Poet Laureate of Vermont (2011–15).

Here a yip and there a chop
meant some prime buck still blessed with breath,
and in the silences I feared
she'd run him to her own cold death.

The snow that clouds my sights could be
a trailing snow, just wet and new
enough to keep a scent alive,
but not so deep that she'd fall through.

săn cuồng quay đó. Đây là tiếng sủa
và kia là con mồi, có nghĩa là
vài con nai tơ vẫn sống, và trong
yên lặng tôi sợ việc đuổi theo đã

mang tới cái chết lạnh cho chính nó.
Tuyết phủ tầm nhìn của tôi có thể
là tuyết vẽ thành vết, ướt và mới
đủ để giữ sự thính mũi tồn tại,

nhưng không sâu rằng nó đã thất bại.

* Bài thơ trích trong tuyển tập thơ “Rebel Angels” (Những Thiên Thần Nổi Loạn), 25 nhà thơ tân hình thức, do Mark Jarman và Davis Mason chủ biên, Story Line Press xuất bản 1998.

* Sydney Lea (1942 –), sáng lập và cựu chủ biên tờ “The New England Review”, tác giả thơ, truyện, tiểu luận. Tuyển tập thơ của ông bao gồm Searching the Drowned Man, The Floating Candles, No sign, Prayer for Little City và The Blainville Testament. Ông sống ở Newbury, Vermont, USA.

Frederick Feirstein

JEU D'ESPRIT

I wrote a lyric that you said was pure,
Full of voiceless plosives, liquids, sibilants,
And, as a young girl licks an ice cream cone,
showed me how you rolled it on your tongue
And sweetly said, It's written to be sung
By lovers in the shower as they moan
Or on a carpet in a kissing trance
Or in their twenties making up a tour
Of quiet rooms from Paris down to Venice
Or in their early sixties left alone
As we are, still romantic, in our dance
That's sexy, never clumsy, not mature,
Just loosening young vowels on our tongues,
Which in each other's mouths are always
sung.

TRÒ CHƠI TINH THẦN

Tôi viết một bản tình ca mà em nói là tinh khiết,
Đầy những âm hơi âm nước âm xuyết không thành tiếng,
Và, như một cô gái trẻ nhấm nháp cây cà rem,
Cho tôi biết làm sao em cuộn nó trên đầu lưỡi
Và ngọt ngào nói, nó được viết để hát lên
Bởi những cặp tình nhân trong phòng tắm như rên rỉ
Hoặc trên tấm thảm trong lúc hôn nhau mê đắm
Hoặc ở tuổi hai mươi trong những chuyến du hành
Nơi những căn phòng yên lặng từ Paris xuống Vernice
Hoặc họ rời khỏi một mình vào đầu những năm sáu mươi
Như chúng ta, vẫn lãng mạn, trong điệu nhảy
Gợi cảm, không bao giờ vụng về, không chằm dút,
Ngay lúc thả lỏng những nguyên âm non nớt trên đầu lưỡi,
Những nguyên âm luôn được hát lên trong miệng nhau.

Dana Gioia

PITY THE BEAUTIFUL

Pity the beautiful,
the dolls, and the dishes,
the babes with big daddies
granting their wishes.

Pity the pretty boys,
the hunks, and Apollos,
the golden lads whom
success always follows.

The hotties, the knock-outs,
the tens out of ten,
the drop-dead gorgeous,
the great leading men.

Pity the faded,
the bloated, the blowsy,
the paunchy Adonis
whose luck's gone lousy.

Pity the gods,
no longer divine.
Pity the night
the stars lose their shine.

TỘI NGHIỆP NGƯỜI ĐẸP

Tội nghiệp người đẹp, những người đàn
bà hấp dẫn, những người đàn bà
thon gọn, những người đàn bà trẻ
với những nhân tình ra vẻ, đang

Ban phát cho họ những ước muốn.
Tội nghiệp những chàng đẹp trai, những
chàng trai lực lưỡng, và những chàng
trai nam tính, những chàng trai vàng

Mà sự thành công luôn luôn bám theo.
Những người lôi cuốn sự thèm muốn,
những người cảm dỗ không cưỡng được,
những người ở hạng thóp, những người

Ngoại hạng, những người đàn ông hàng
đầu hết sẩy. Tội nghiệp kẻ tàn
lụi, kẻ béo phì, kẻ nhếch nhác,
chàng đẹp trai nay đã bụng phệ

Sự may mắn đến nước tòi tệ.
Tội nghiệp những vị thánh không còn
thiên, tội nghiệp đêm, những vì
sao đánh mất sự chói sáng.

* *Ghi chú*

Apollos và Adonis là những vị thần thời cổ đại La Hy, chỉ những chàng đẹp trai. Nguyên tác thì kiệm lời, nhưng bản dịch thì nhiều lời để làm rõ ý, một phần vì bài thơ dùng nhiều tiếng lóng.

Tom Riordan

TWO SMALL FANS

With two small fans
our room sounds like
a 727 Whisper-Jet
and we are halfway
to the Virgin Islands
for our honeymoon.
A movie star's boat
is anchored offshore
and his plate piled
with napoleons and
creampuffs directs
us to check out his
gut. What we adore
most are breakfast
and the newspaper
quietly delivered to
our surfside cabana
and trying to keep
up with eagle rays
in the lagoons. Oh,
we are not ready to
go home! All that
awaits us two floors
up from the bakery
is a sweltry studio
apartment whose
single saving grace
is its two small fans.

HAI QUẠT MÁY NHỎ

Với hai quạt máy nhỏ căn
phòng của chúng tôi kêu vang
như chiếc phản lực 727-
Whisper và chúng tôi đang
trên nửa đường tới Virgin
Islands hưởng tuần trăng mật.
Con tàu của một ngôi sao
điện ảnh được neo ở ngoài
bãi biển và cái đĩa đầy
bánh ngọt napoleons
và creampuffs làm chúng tôi
nhận ra cái bụng phệ của
hắn. Điều chúng tôi thích nhất
là bữa điểm tâm và tờ
nhật báo được lặng lẽ giao
tới tận lều ở bãi biển
và cố gắng theo kịp những
con cá đuối ở hồ nước mặn.
À, chúng tôi chưa sẵn
sàng về nhà. Tất cả đang
chờ đợi chúng tôi là cái
studio nóng và ẩm
trong một chung cư ở trên
lò bánh mì hai tầng lầu
mà sự đỏi công chuộc tội
độc nhất của nó là hai cái
quạt máy nhỏ.

Paul Hengry

THE BLACK GUITAR

Clearing out ten years from a wardrobe
I opened its lid and saw Joe
written twice in its dust, in a child's hand,
then a squiggled seagull or two.

Joe, Joe

a man's tears are worth nothing,
but a child's name in the dust, or in the sand
of a darkening beach, that's a life's work.

I touched two strings, to hear how much
two lives can slip out of tune

then I left it,

brought down the night on it, for fear, Joe
of hearing your unbroken voice, or the sea
if I played it.

Frederick Turner

THE KITE

As if a little girl had come to you
Asking for help to fly her birthday kite,
And you stretched out the silk, set the struts true,
So the device was feathery, strung, and tight;

And on a hillside blown with the spring light,
It lifted from her hands into the blue,
And tugged so fiercely that you gave it flight
And up it went, wind-drawn (as if you knew
The whole skill of the kitemasters that flew
Those painted Chinese kites designed to fight

Before an emperor and his retinue);
Such is the book that I would want to write,
Whose power could haul a mile of line into
The dark purple, and strangely out of sight.

GHI TA ĐEN

Dọn dẹp tủ quần áo sau mười năm
tôi mở nắp hộp đựng đàn và thấy chữ Joe
viết hai lần trong lớp bụi, bằng bàn tay trẻ con,
sau đó là nét thẩu hình một cánh chim hải âu hoặc
hai.

Joe, Joe

nước mắt của một người đàn ông chẳng giá trị gì,
nhưng tên của đứa trẻ trong lớp bụi, hoặc trong cát
nơi một bờ biển quá khứ, đó là tác phẩm đời.
tôi chạm hai sợi dây, để nghe xem bao nhiêu
hai cuộc đời có thể vượt khỏi giai điệu

rồi tôi bỏ đó

đóng nắp hộp đàn lại, vì sợ, Joe
sợ phải nghe giọng êm đềm của mi hoặc của biển cả
nếu tôi gảy nó lên.

CÁNH ĐIỀU

Như thể một bé gái đến cầu xin
Bạn giúp thả cánh điều ngày sinh nhật,
Và bạn căng lụa, làm khung chuẩn, để
Cơ phận nhẹ tênh, nối dây, vừa vắn;

Ánh sáng mùa xuân thổi trên sườn đồi,
Và từ bàn tay cô bé cánh điều
Hướng lên trời xanh, và bạn giật mạnh
Cánh điều no gió bay mãi, bay mãi
(Như thể bạn biết, tài nghệ toàn bộ
Của những bậc thầy trung hoa là thả
Những cánh điều được trang trí, thiết kế,
Tranh đua trước hoàng đế và triều thần.)

Đó là cuốn sách tôi muốn viết về
Quyền lực của ai có thể kéo một
Sợi dây xa tắp vào vùng tím than,
Và một cách kỳ lạ, ngoài tầm nhìn.

Phillip A. Ellis

DEAD, WHITE WOOD

Out of the futile grasp
of ghost-white ghost gums,
a cold moon rising,
coloured the hue
of cold smoke furling in flat,
florescent shapes
that were formed beneath
an overarching lamp
falling asleep in the declining
hours of sinking mercury,
and sleepiness settling
like emptied dreams
lazily turbulent
as from cigarettes,
ash-grey as moons
in ghost gums' ringbarked grasps,
I dream of the trees
marching towards me,
an orchard of dead, white
wood.

KẺ CHẾT RỪNG TRẮNG

Thoát ra khỏi sự nắm bắt
vô vọng của những cây bạch
đàn ma – ma trắng một mặt
trắng lạnh nhô lên tô điểm
sắc thái một làn khói lạnh
gợn theo bề mặt tạo thành
những hình dạng huỳnh quang bên
dưới ngọn đèn trắng bao quát
như ai đó thiếp ngủ lúc
nửa đêm về sáng khi hàn
thử biểu xuống thấp thăm lạnh
và sự ngái ngủ làm thư
dẫn như những giấc mơ trống
rỗng lộn xộn một cách uể
oải được nhả từ khói của
những điếu thuốc lá đầu ngày
và màu xám tro không khác
gì những mặt trăng phản ánh
từ những khoang nhẵn của vỏ
những cây bạch đàn ma, tôi
mơ những cây bạch đàn ấy
bước đều về phía tôi, vườn
cây của kẻ chết, rừng trắng.

Lidia Chiarelli

TIMES SQUARE

Switch on
switch on once more
lights at Times Square.
Switch on for me
in my last night in New York.
The hot air in the streets is a gentle cloak
that wraps me up.
Like windmills moving and moving
don't stop your dance.
Let my eyes get lost
again
into your
whirl
so sweet
so intoxicating.

TIMES SQUARE

Bật lên
bật lên một lần nữa
ánh sáng ở Times Square.
Bật lên vì tôi
trong đêm cuối cùng ở New York.
Không khí nóng trên đường phố là chiếc áo choàng
choàng lấy tôi.
Như những cối xay gió chuyển động và chuyển động
đừng dừng lại cuộc nhảy múa của anh.
Hãy để mắt tôi thất lạc
lần nữa
trong cơn
cuồng quay của anh
sao mà ngọt ngào
sao mà say sưa.

Phill Provance

TOO FUNNY

after Jean Follain
Drunk one morning
beneath the sallow night
the teacher fell asleep
on a massage bed at his gym
the warm jets of water
nuzzling his muscles
and prying at his bones
with delicate fingers.
He slept there three hours
with not a soul to wake him
then drove home soberly
fleeing a migraine.
His story now finished
the blonde waitress frowns
at tumblers and jiggers
arrayed like small houses
while huddled adjacent
his painter friend howls
till tears swarm his eyes
like skylarks.

QUÁ BUỒN CƯỜI

sau Jean Follain
Người giáo viên say từ hừng
đông tới hết buổi sáng hần
ngủ gục trong bồn tắm ở
phòng thể dục những tia nước
ấm rúc vào thớ thịt và
những ngón tay mềm tọc mạch
vào xương cốt hần ngủ mê
mệt sau đó say khướt về
nhà cơn đau nửa đầu biến
mất. Câu chuyện của hần đến
đây chấm dứt. Cô hầu bàn
tóc vàng cau có trước những
chiếc cốc lớn nhỏ xếp đôn
cục như những ngôi nhà nhỏ
người bạn họa sĩ của hần
hú cho đến khi nước mắt
dàn dựa như bầy chim chiền
chiện.